DEMOGRAFIA, URBANISME I MOBILITAT

La construcció de les megalòpolis africanes: el cas de Lagos, Nigèria

Maryam Abass

Fotografia: "The Ethereal Beauty", Obiageli Adaeze Okaro

L'Àfrica està assistint a un dels períodes d'urbanització més ràpids de la història de la humanitat. S'espera que cap a l'any 2100, 13 de les megalòpolis més grans del món siguin africanes, amb Lagos al capdavant. Ara bé, aquesta paradoxa urbana és el contrapunt ideològic que encobreix les incompetències i inequitats de la societat africana i que agreuja la ja difícil situació del continent. A Lagos (Nigèria), l'ambició del govern estatal de convertir la ciutat en un model de megalòpolis africana i en un centre financer i comercial a escala global ha propiciat, paradoxalment, riscos ecològics i repercussions socio-espacials incompatibles amb el pla de desenvolupament de la ciutat.

En aquest article s'estudiarà la metròpolis de Lagos com a cas pràctic, per tal d'analitzar algunes de les conseqüències que comporta la urbanització en megalòpolis d'aquest tipus, i examinar les estratègies polítiques que s'apliquen per mantenir l'estatus de megaciutat. Les administracions de les metròpolis africanes s'enfronten al repte titànic de governar una

població que creix acceleradament, per la qual cosa han de plantejar un enfocament exhaustiu, però també conjuntural, a l'hora d'adoptar polítiques que assegurin un futur sostenible.

Lagos — Metròpolis i Megalòpolis

Fa setanta anys, des del final de la seva època colonial i fins que va deixar de ser la capital federal del país, Lagos era un entorn metropolità organitzat comparat amb la seva situació actual. La ciutat era llavors bastant més petita, de manera que la planificació i gestió urbanes eren més fàcils. La que aleshores era capital nigeriana tenia carrers nets i amb arbrat abundant, i la delinqüència era gairebé inexistent.

Quan Lagos va passar a mans britàniques ja era un port comercial cosmopolita amb una llarga història d'expansió econòmica i de canvis. Les indústries del petroli, la banca i els serveis van prosperar quan Nigèria va aconseguir la independència el 1960. A finals del segle XX, Lagos acumulava al voltant del 60% de l'activitat comercial i industrial de Nigèria, així com el 12% del PIB del país. Tanmateix, quan les forces militars van prendre el control de Lagos i de la resta de Nigèria, les bones pràctiques de govern van començar a deteriorar-se. La que era una ciutat petita va ser absorbida per una expansió urbana que va aglomerar ciutats veïnes com Ikeja, Ojo, i comunitats limítrofes com Agege, Alimosho, Ifako-Ijaiye, Kosofe, Mushin, Oshodi i Shomolu [1].

Actualment, com a megaurbs, Lagos [2] és l'estat nigerià que genera més ingressos nacionals, pel que contribueix a bona part del creixement de l'economia nacional i dels principals indicadors econòmics. La ciutat continua sent el principal centre social, econòmic i financer del país, així com un centre de comunicacions internacional. Amb dos ports marítims, aeroports nacionals i internacionals, i indústries concentrades en les zones d'Apapa, Ikeja i Ilupeju, és una megaurbs en ple desenvolupament industrial i comercial [3].

No obstant això, el desenvolupament econòmic de Lagos no s'ha produït de manera anàloga al creixement exponencial de la seva població metropolitana, que, segons els càlculs, ascendeix a 35 milions, amb un índex d'edificació del 6%-8% [4]. Com succeeix a qualsevol ciutat de mida comparable, aquestes deficiències administratives afecten greument a la població més pobra. Aquesta realitat ens remet a la paradoxa urbana a què es refereixen Olaijde i Lawanson [5]: les megalòpolis proporcionen oportunitats econòmiques i laborals, però també poden ser un caldo de cultiu per a la pobresa i l'exclusió del mercat laboral.

En el cas de l'Estat de Lagos, aquestes paradoxes es reflecteixen en les reformes urbanes i els projectes de reurbanització. Així, per exemple, el Pla de Desenvolupament Urbà de l'Estat de Lagos (LSDP per les seves sigles en anglès) 2012-2025, que el govern estatal va posar en marxa el desembre de 2014, va suscitar una preocupació sobre la viabilitat econòmica de la ciutat davant les dificultats relacionades amb la població i la infraestructura de la megaurbs. L'objectiu del projecte és transformar la megalòpolis en un model productiu, sostenible, funcional i segur. Fins ara, això s'ha aconseguit gràcies a la inversió en plans d'habitatge i infraestructures viàries. Les més destacades recentment són

les inversions en transport per aigua, com l'augment de llanxes motores i la renovació d'embarcadors, el compromís de desenvolupar projectes ferroviaris i la mega terminal d'autobusos Oshodi Transport Interchange.

> Les megalòpolis proporcionen oportunitats econòmiques i laborals, però també poden ser un caldo de cultiu per a la pobresa i l'exclusió del mercat laboral

Malgrat les externalitats positives del pla, així com les inversions i les perspectives econòmiques d'aquest, no s'han de passar per alt les repercussions no intencionades que els suposats beneficis d'aquests projectes de desenvolupament urbà tindran en els ciutadans corrents i, sobretot, en els més pobres. És interessant destacar que els governs africans acostumen a adoptar enfocaments urbanístics neoliberals per promoure i executar noves fases de projectes de desenvolupament urbà. Amb tot, no haurien de descuidar els efectes contraproduents de l'edificació, ja que plantegen desafiaments mediambientals i socio-espacials en megalòpolis com Lagos [6].

Amenaces ecològiques

En l'àmbit global, el canvi climàtic és un factor elemental que s'ha de considerar en qualsevol pla d'urbanització, ja que agreuja problemes mediambientals ja existents a les grans ciutats, en especial l'escassetat d'aigua i la pujada progressiva de la temperatura llindar que defineix les onades de calor. Ja que els tròpics presenten per se altes temperatures i humitat tot l'any, qualsevol canvi, per mínim que sigui, situa fàcilment ciutats com Lagos per sobre de la temperatura llindar. Segons un estudi, l'edificació recent de Lagos ha provocat, a la seva illa de calor urbana (ICU) [7] un escalfament significatiu de 0,15º/dècada, un ascens un 25% més ràpid que el del canvi climàtic global que s'està produint simultàniament.

L'escalfament de Lagos tindrà un efecte considerable en la creixent població de la ciutat, que ja està exposada a una calor excessiva. En les comunitats rurals al voltant de Lagos, també s'ha detectat un escalfament considerable, a més de canvis en l'altura de la capa límit atmosfèrica, amb possibles conseqüències com ara l'empitjorament de la qualitat de l'aire [8]. A part de la incomoditat tèrmica urbana que estan experimentant els habitants de la megaurbs, s'ha observat que la demanda d'aigua en l'Estat de Lagos ha superat la capacitat d'abastament. El canvi climàtic (sobre tot l'augment constant de la temperatura des de 1999 i la disminució de les precipitacions des de 2002), el creixement demogràfic i l'edificació accelerada són tres factors que han contribuït a accentuar la disparitat entre la demanda d'aigua i el subministrament en els últims anys [9].

La ciutat de Lagos —la geografia de la qual consisteix en masses d'aigua i aiguamolls que representen més del 40% del territori—, acostuma a inundar-se cada any, no només per la

seva ubicació sobre un terreny costaner pla, sinó també per una tendència a l'edificació no planificada i per un precari sistema de gestió de residus sòlids. Encara que les precipitacions anuals s'han reduït, la distribució i la intensitat de la pluja, sumades a l'augment del nivell del mar, han fet que la ciutat sigui més susceptible d'inundar-se. Entre el 2010 i el 2013, les inundacions van causar tals estralls que el govern es va veure obligat a demolir edificis il·legals i sistemes de clavegueram, i el 2012, a retirar llot acumulat de canals obstruïts. Tanmateix, entre el 2013 i el 2019, va descendir el volum de les masses d'aigua de la ciutat, la qual cosa confirma que el terreny pla inundable és cada vegada més gran. Però sembla que tant els habitants com el govern de la ciutat estan trigant a interioritzar el que han après dels desastres anteriors [10].

Entre les conseqüències mediambientals del creixement urbà a Lagos, també trobem el risc de perdre aiguamolls (rierols, maresmes i llacunes costaneres), el deteriorament i l'erosió del terra, la pèrdua de biodiversitat en la vegetació costanera, i una disminució de la població piscícola. Aquestes repercussions poden tenir efectes perjudicials en el creixement de la vegetació, en la qualitat de l'aigua potable i en la sostenibilitat infrastructural, mentre que els canvis en els ecosistemes poden afectar els hàbits i patrons migratoris de determinats insectes, la qual cosa augmentaria el risc de malalties contagioses per als humans. És més, l'Estat de Lagos ha fet una gran inversió en el sector aqüícola, i un mercat pesquer insostenible obstaculitzaria el comerç nacional i internacional [11]. La contaminació industrial és un altre problema de pes per a la ciutat, ja que allotja la gran majoria de les plantes industrials registrades i clandestines del país, moltes de les quals compten amb tècniques operatives precàries i amb una gestió de residus deficient (l'Estat de Lagos produeix 6.000 tones de residus sòlids al dia [12].

> El canvi climàtic agreuja problemes mediambientals ja existents a les grans ciutats, en especial l'escassetat d'aigua i la pujada progressiva de la temperatura

A fi d'afrontar aquest problema, el Govern estatal va crear l'Autoritat per a la Gestió de Residus de l'Estat de Lagos (LAWMA per les seves sigles en anglès), que s'encarrega d'assegurar que l'eliminació de residus es realitza de manera efectiva i eficient, i d'administrar totes les instal·lacions de gestió de residus governamentals de la ciutat. La institució va impulsar diversos plans d'acció, com la iniciativa de reciclatge de la LAWMA i el projecte «Operation Clean Lagos» (Operació Lagos Net). Tanmateix, a causa de la falta d'estudis de viabilitat adequats, l'escàs finançament, uns models de negoci deficients i la falta de col·laboració dels potencials usuaris en el procés de planificació, moltes d'aquestes iniciatives no han prosperat, la qual cosa demostra el seu poc èxit pel que fa a la factibilitat i funcionalitat general [13].

Conseqüències socio-espacials

Qualsevol estratègia genuïna de creixement industrial i comercial sostingut exigeix una infraestructura adequada, amb prou serveis i instal·lacions socials per sustentar-la. Tanmateix, Lagos presenta un dèficit d'infraestructures, tenint en compte que al sector públic li manca de la capacitat per atendre les demandes infrastructurals d'una megaurbs contemporània amb una població que no deixa de créixer. La dificultat d'accedir a un habitatge assequible ha fet que molts residents de Lagos s'hagin traslladat als afores, de manera que les antigues regions rurals de la zona s'estan convertint en noves àrees d'assentament. És més, a causa de l'expansió de barris de barraques i comunitats rurals, milions de persones resideixen en habitatges d'una precarietat deplorable, utilitzen vies públiques deteriorades i no tenen serveis socials [14]. Paradoxalment, aquests suburbis de barraques ara estan dins de l'entorn estructurat i de les zones empresarials de Lagos, la qual cosa revela la dura realitat d'una degradació urbana.

Un altre factor que afecta la deficient oferta d'habitatge és la falta de terreny urbà, que comprèn la doble limitació d'una superfície de terreny reduïda i la presència d'una vasta massa d'aigua. La ciutat ocupa el 0,04% de la superfície de terra de Nigèria, la qual cosa significa que és l'estat més petit del país, però tanmateix acull més del 10% de la seva població. A causa de l'actual escassetat de terra, s'han posat en marxa diverses iniciatives a gran escala per guanyar terreny als sistemes lacustres [15]. Malgrat els efectes adversos, les successives administracions han anat aprovant projectes per guanyar terra al mar, dels quals el més destacat és l'idíl·lic Eko Atlantic City.

Eko Atlantic City, una zona de lliure comerç i un centre financer que allotjarà 500.000 persones a Lagos, s'està construint sobre un terreny guanyat a l'Oceà Atlàntic. La construcció d'aquesta ciutat moderna i innovadora promet ser una mesura per frenar l'augment de l'erosió costanera i protegir a la ciutat de les marees meteorològiques. No obstant això, és dubtós que un barri privat de luxe sigui la millor solució a la massiva escassetat d'habitatges. És probable que estrangers i expatriats nigerians rics estiguin més interessats en el projecte que els residents de Lagos, que amb prou feines poden permetre's viure a la ciutat. D'altra banda, el projecte en si mateix podria agreujar els problemes mediambientals i socioeconòmics ja existents. Segons les previsions, atesos els canvis mediambientals que comportarà, hi ha la possibilitat que l'abocador en alta mar augmenti el risc d'inundacions en les àrees adjacents i al litoral. Així mateix, és probable que contribueixi a accentuar les desigualtats econòmiques, a dividir la ciutat i a augmentar els índexs de delinqüència [16].

> La importància de Lagos com a megaurbs i centre neuràlgic comercial de Nigèria exposa a la ciutat considerables amenaces de seguretat

La importància de Lagos com a megaurbs i centre neuràlgic comercial de Nigèria, si no de tota la regió Occidental de l'Àfrica, exposa a la ciutat considerables amenaces de seguretat. Una població en constant creixement, incentivada per la permanent necessitat de sobreviure i la migració econòmica, així com la seva frontera permeable amb Benín, fan que l'Estat de Lagos sigui un entorn idoni per a un creixement demogràfic imparable. D'altra banda, els congestionats barris marginals de la ciutat han propiciat una escalada dels índexs de delinqüència [17].

Pràctiques de governança

Els projectes i les reformes polítiques derivades de la implementació del Pla de Desenvolupament Urbà de l'Estat de Lagos 2012-2025 no estan tenint els resultats esperats pel govern i estan provocant canvis substancials en l'estructura espacial de Lagos. Aquesta tendència s'està donant en diverses ciutats africanes, com Addis Abeba, Kigali, Nairobi o Lagos, on l'objectiu de les polítiques de l'administració és atreure oportunitats d'inversió nacionals i internacionals amb l'expectativa de treure l'Àfrica de la pobresa i encarrilar al continent cap a la recuperació econòmica i la creació de llocs de treball, mitjançant suposats «efectes degoteig» de creixement. Tanmateix, si prenem com a exemple els projectes de la *Iniciativa per un Lagos Més Net* (CLI per les seves sigles en anglès) i la Zona de Lliure Comerç de Lekki (LFTZ per les seves sigles en anglès), és evident que aquestes expectatives amb prou feines solen complir-se.

La gestió de residus afecta diversos sistemes, polítiques i sectors institucionals, per la qual cosa és un prisma especialment útil a través del qual analitzar les gestions administratives urbanes de Lagos. Un clar exemple de les desigualtats derivades de l'enfocament neoliberal aplicat a la gestió pública urbana és la privatització i formalització de la indústria de gestió de residus sota la Iniciativa per un Lagos Més Net que es va proposar el 2016. Aquest projecte del sector privat va substituir els programes de gestió de residus ja existents per d'altres, distribuïts en quatre categories: gestió d'abocadors i reciclatge, recollida de residus domiciliaris, recollida de residus comercials i gestió de residus públics. En transferir el control a agents privats, com grans empreses de gestió de residus, la funció de l'Autoritat Estatal de Gestió de Residus de Lagos (LAWMA) va quedar reduïda a responsabilitats de regulació.

En última instància, la iniciativa va provocar greus riscos socioeconòmics i de subsistència per als sectors de la població amb menys ingressos, que depenien de l'estructura anterior per generar-los. Quan el sector privat va obtenir la gestió dels abocadors, el treball de recollidors de ferralla, cartró i altres residus va passar a ser innecessari o a estar mal pagat, mentre que els ingressos derivats de residus reciclables amb valor anaven a parar a les grans empreses. Quan la recollida de residus domiciliaris es va externalitzar al sector privat, la funció dels participants del sector privat (PSP), coneguda ara com a «operaris de la recollida de residus» (WCO per les seves sigles en anglès), va quedar limitada a la recollida de residus comercials, la qual cosa va suposar una enorme reducció de la mà d'obra.

En el marc general d'aquesta iniciativa, a causa de la mecanització i modernització dels sistemes de gestió de residus ja no hi ha cabuda per a la multitud de treballadors informals dedicats a buscar i recollir en carros residus diversos o a comerciar amb tota classe de deixalles. Molt abans que s'estengués la cultura del reciclatge, aquestes persones treballaven silenciosament en segon pla, sovint en condicions menys que honroses, a fi d'extreure valor d'una varietat de residus no biodegradables. Aquests treballadors compleixen una funció important però gairebé invisible en el desenvolupament de la ciutat, ja que contribueixen a mantenir un entorn més net. Malgrat no estar registrats, molts van seguir fent aquestes feines, proporcionant un servei fonamental a barris amb baixos nivells d'ingressos, i com a últim recurs per a llars amb ingressos mitjans davant els fracassos del sector privat [18]. Per sort, Lagos és un estat governat per administradors que escolten els seus ciutadans. Així, l'enfocament privat introduït en l'acord de gestió de residus, que va causar inconvenients laborals i problemes d'ingressos a una extensa població desfavorida, es va remodelar prenent en consideració les prioritats de les persones afectades.

Les complexitats dels negocis de compravenda de terres a gran escala s'han convertit en una conseqüència típica del neoliberalisme a tot el continent. La Zona de Lliure Comerç de Lekki, inaugurada el 2006, és un d'aquests megaprojectes. Les zones de lliure comerç han anat guanyant popularitat com a mitjà per regular l'edificació a través de l'atracció de capital estranger. L'objectiu principal del projecte és explotar tot el potencial inversor, empresarial i turístic, amb vista a reforçar la posició de la ciutat com a centre econòmic i financer, i fomentar un entorn de creació de riquesa, ocupació i integració. Tanmateix, durant la primera fase d'aplicació del projecte, l'adquisició de terres en nou poblacions costaneres va causar un deteriorament de les condicions de vida dels seus habitants. El memoràndum d'entesa firmat entre el Govern de l'Estat de Lagos i els representants de les comunitats afectades va adoptar una fórmula d'indemnització que devaluava les finques, i la compensació oferta als seus habitants va ser insuficient. D'altra banda, a mesura que les últimes fases del projecte (que inclouen la construcció d'una refineria) arriben a la seva fi, els possibles riscos mediambientals ja han començat a afectar negativament les comunitats veïnes [19].

> Un clar exemple de les desigualtats derivades de l'enfocament neoliberal aplicat a la gestió pública urbana és la privatització i formalització de la indústria de gestió de residus a Lagos

El projecte de la LFTZ serveix per il·lustrar una paradoxa de desenvolupament urbanístic on hi ha un desajust entre els objectius de desenvolupament, i les necessitats de subsistència de les comunitats locals. Ja que la majoria dels seus habitants depenen de l'agricultura per subsistir, el pla de desenvolupament ha compromès les seves fonts d'ingressos i els seus somnis de prosperitat econòmica.

L'articulació d'un pla de desenvolupament destinat a construir habitatges assequibles, i en què els seus habitants participessin, crearia llocs de treball, així com recursos per fer-ho. Si

es realitzessin millores als barris marginals de Lagos, potser hi hauria una possibilitat de canvi en el futur cap a la sostenibilitat, que permetria transformar les vides dels seus habitants i d'aquells que es traslladin a la ciutat.

Una lliçó per a les megaurbs africanes

Les megaurbs tenen la capacitat de mitigar la pobresa i millorar les condicions de vida d'un elevat percentatge de la població africana, sempre que es gestionin i aprofitin adequadament. L'edificació estimula la productivitat gràcies a les externalitats positives i a les economies d'escala, que al seu torn fomenten la innovació, fins i tot la tecnologia verda, i eleven el nivell de vida. Amb una bona administració dels recursos, l'edificació també pot reduir l'empremta ecològica. Ara bé, existeix una necessitat urgent de crear nous models urbans per assumir de manera sostenible els reptes socials, econòmics i mediambientals que comporta. No obstant això, cada megaurbs respon a les seves pròpies circumstàncies, la qual cosa apunta que ha d'existir un enfocament que atengui al context i els seus matisos a l'hora de definir les polítiques d'edificació.

En vista d'aquests fets, és fonamental que els agents governamentals considerin la possibilitat d'una coexistència de solucions informals amb altres de formals, a fi d'atendre millor els interessos dels ciutadans rics i dels pobres. Vist l'exemple de la gestió de residus a Lagos, s'observa, d'una banda, que les tecnologies i sistemes d'última generació de les empreses privades tenen capacitat per resoldre els principals problemes del sector, però, per una altra, es pot aprendre molt de les respostes que les comunitats desenvolupen pel seu compte per resoldre problemes d'infraestructura. Així, encara que els projectes de desenvolupament urbà tinguin per objecte generar llocs de treball per als pobres, la indústria de residus extraoficial ja proporciona ocupació i perspectives d'ingressos considerables als seus partícips. Seria convenient per als agents externs que aporten les innovacions col·laborar amb aquestes comunitats, en comptes de competir-hi.

El cert és que, en l'actualitat, l'administració de Lagos està posant tot el seu afany a atendre el dèficit d'habitatge social. Per poder fomentar una qualitat de vida a tota la ciutat dins d'un context urbà, aquests projectes han d'incloure una estratègia que tingui en compte habitatges assequibles per a diferents nivells d'ingressos. Un mercat immobiliari basat en unes condicions d'igualtat d'accés a l'habitatge, d'una banda, així com més recursos educatius i oportunitats laborals per l'altre, reduirien les llars de baixos ingressos i les condicions de vida informals, que tenen efectes perjudicials sobre la qualitat de l'aigua, la salut pública i la biodiversitat. A més, els futurs plans d'ús de la terra s'haurien d'elaborar a partir de polítiques fermes de conservació dels aiguamolls, que minimitzin les alteracions de l'hàbitat, sobretot a les zones pantanoses.

Aquest article vol posar èmfasi en la tendència d'alguns països africans a adoptar programes i megaprojectes de desenvolupament urbà neoliberals sense criteri, que acaben creant una metròpoli on els pobres queden socialment exclosos i són víctimes del creixement urbà. Els governs han de reconèixer que els elements socials de desenvolupament són igual d'importants que els interessos econòmics, i tots els sectors de

la societat han d'implicar-se en els processos de planificació de les iniciatives públiques, de manera que tothom pugui beneficiar-se del creixement social i econòmic derivat de la urbanització.

REFERÈNCIES

1 — Ndubisi Onwuanyi, "The unplanned journey that led Lagos to becoming an overwhelmed megacity". Quartz Africa, 5 d'octubre de 2019. Disponible en línia.

2 — És important assenyalar que l'Estat de Lagos comprèn la megaurbs de Lagos i altres metròpolis/ciutats com Epe, Ikorodu, Badagry, etc. Tanmateix, a causa de la mida i la població de la megalòpolis, en comparació a d'altres, és gairebé més precís referir-se a Lagos i l'Estat de Lagos de manera intercanviable, com fem en aquest article.

3 — Omilusi, M. (2020). "Thinking Global through Consensual and Reformist Approaches: Considered Governance Innovations for Lagos Mega-City Status". *Bangladesh e-Journal of Sociology* 17 (1): 35-56.

4 — Es pot ampliar la informació a la pàgina web oficial de Lagos State Government (lagosstate.gov.ng).

5 — Olajide, O. (2021). "Urban paradox and the rise of the neoliberal city: Case study of Lagos, Nigeria". *Urban Studies* 00 (0): 1-19.

6 — Olajide, O. (2021). "Urban paradox and the rise of the neoliberal city: Case study of Lagos, Nigeria". *Urban Studies* 00 (0): 1-19.

7 — "Una illa de calor urbana, o ICU, és una zona metropolitana on la temperatura és molt més elevada que a les zones rurals que l'envolten". És ja un fet contrastat que els efectes localitzats de les illes de calor urbanes, que afecten el canvi climàtic del planeta, tenen unes repercussions socioeconòmiques significatives i poden tenir efectes negatius sobre la salut. Font: National Geographic.

8 — Basset, R., Young, P., Blair, G., Samreen, F., i Simm, W. (2020). "The Megacity Lagos and Three Decades of Urban Heat Island Growth". *Journal of Applied Meteorology and Climatology* 59 (12): 2041-2055.

9 — Ayeni, A., Omojola, A., i Fasona, M. (2016). "Urbanization and Water Supply in Lagos State, Nigeria: The Challenges in a Climate Change Scenario". *World Academy of Science, Engineering and Technology, International Journal of Environmental and Ecological Engineering* 3: 1-9.

10 — Kasim, O., Wahab, B., i Oweniwe, M. (2021). "Urban expansion and enhanced flood risk in Africa: The example of Lagos". *Environmental Hazards*: 1-22.

11 — Per a més informació sobre el programa Land-Cover and Land-Use Change (LCLUC) a Lagos, consulteu el portal web lcluc.umd.edu.

12 — Omilusi, M. (2020). "Thinking Global through Consensual and Reformist Approaches: Considered Governance Innovations for Lagos Mega-City Status". *Bangladesh e-Journal of Sociology* 17 (1): 35-56.

13 — Hoelzel, F. (2018). *Urban Planning Processes in Lagos: Policies, Laws, Planning Instruments, Strategies and Actors of Urban Projects, Urban Development, and Urban Services in Africa's Largest City*. Nigeria: Heinrich Böll Stiftung Nigeria and Fabulous Urban.
14 — Simon, R., Adegoke, A. i Adewale, B. (2013). "Slum Settlements Regeneration in Lagos Mega-city: An Overview of a Waterfront Makoko Community". *International Journal of Education and Research* 1 (3): 1-16.
15 — Omilusi, M. (2020). "Thinking Global through Consensual and Reformist Approaches: Considered Governance Innovations for Lagos Mega-City Status". *Bangladesh e-Journal of Sociology* 17 (1): 35-56.
16 — Hoelzel, F. (2018). *Urban Planning Processes in Lagos: Policies, Laws, Planning Instruments, Strategies and Actors of Urban Projects, Urban Development, and Urban Services in Africa's Largest City*. Nigeria: Heinrich Böll Stiftung Nigeria and Fabulous Urban.
17 — Omilusi, M. (2020). "Thinking Global through Consensual and Reformist Approaches: Considered Governance Innovations for Lagos Mega-City Status". *Bangladesh e-Journal of Sociology* 17 (1): 35-56.
18 — Hoelzel, F. (2018). *Urban Planning Processes in Lagos: Policies, Laws, Planning Instruments, Strategies and Actors of Urban Projects, Urban Development, and Urban Services in Africa's Largest City*. Nigeria: Heinrich Böll Stiftung Nigeria and Fabulous Urban.
19 — Olajide, O. (2021). "Urban paradox and the rise of the neoliberal city: Case study of Lagos, Nigeria". *Urban Studies* 00 (0): 1-19.

Maryam Abass
Maryam Abass és analista de recerca al Centre for Democracy and Development (CDD), a Nigèria. Advocada de formació, és una gran defensora de la inclusió i la innovació en l'elaboració de polítiques públiques. Té un Màster en Dret per la Universitat de Reading i és graduada per la Nigeria Law School, a Abuja. És integrant del Col·legi d'Advocats de Nigèria i del Chartered Governance Institute del Regne Unit i Irlanda. També és membra de l'Institut de Secretaris i Administradors Col·legiats de Nigèria i del Fòrum de Joves Professionals en Política Exterior.